

Bach: Cellosuites en Triosonates

Johann Sebastian Bach

Nadat Bach in 1717 vanwege oplopende ruzies en andere problemen zijn dienst aan het hof in Weimar had opgezegd, trad hij in dienst aan het hof in Köthen. Hij stond hier in hoog aanzien en vervulde de functie van Hofkapellmeister und Direktor der Fürstlichen Kammermusiken.

Het hof in Cöthen was calvinistisch gereformeerd, wat tot gevolg had dat er weinig plaats was voor kerkmuziek. Bach moest daardoor het schrijven van orgelmuziek en cantates opgeven en zich concentreren op wereldlijke muziek.

Een groot geluk hierbij was dat Bachs werkgever, de vorst Leopold von Anhalt-Cöthen, een groot muziekliefhebber was. Leopold speelde klavecimbel, viool en gamba, en Bach getuigde van zijn muzikale spel. Er bloeide een grote vriendschap op tussen Bach en de vorst, dit tot ergernis van de (amuzikale) vrouw waar Leopold later mee in het huwelijk trad.

Dankzij deze vorst waren de muzikale omstandigheden aan het hof zeer gunstig en bestond de hofkapel uit een aantal zeer goede musici die over het algemeen in het bezit waren van mooie instrumenten.

Kamermuziek

Het is dus niet verwonderlijk dat Bach tijdens zijn dienstverband in Köthen de meeste kamermuziek schreef. Intieme muziek, waarbij virtuositeit een grote rol speelde (waarmee wij een idee krijgen van de kwaliteit van de musici aan het hof!). In Köthen schreef Bach bovendien een aantal didactische werken, zoals het eerste deel van het Wohltemperierte Clavier. Ook schreef Bach twee keer een Clavier-büchlein, het ene voor zijn oudste zoon Wilhelm Friedemann (met daarin onder andere de inventies), het andere voor zijn tweede vrouw Anna Magdalena. Daarnaast werkte Bach in deze periode aan de Brandenburgse concerten die hij opdroeg aan Christian Ludwig, de markgraaf van Brandenburg.

Ook ontstonden er in Köthen veel sonates voor solo-instrument met klavecimbel. Opvallend bij deze sonates is de rol van het klavecimbel, die gelijkwaardig is aan die van het solo-instrument, waardoor er in dat opzicht feitelijk geen sprake meer is van een basso continuo. De basso continuo is een van de belangrijkste stijlkenmerken in de barok: een akkoordinstrument, zoals klavecimbel, orgel of luit, speelt behalve de basnoten ook de bijbehorende akkoorden en wordt hierbij ondersteund door een laag snaarinstrument zoals de cello.

6 Suites à Violoncello Solo senza Basso

De meest opmerkelijke werken die Bach schreef in zijn Köthense tijd zijn de sonates en partita's voor viool solo en de 6 Suites à Violoncello Solo senza Basso die Bach rond 1720 schreef (BWV 1007-1012).

In de vioolpartita's is het alsof Bach wil demonstreren dat het net zo goed mogelijk is vierstemmige fuga's te schrijven voor een viool als voor een orgel. De cellosuites zijn in vergelijking met de partita's veel soberder: met zo min mogelijk noten wordt toch het idee van vierstemmigheid gesuggereerd. Zonder basso continuo klinkt hier dicht contrapunt, verfijnde harmonieën en kenmerkende ritmes, waarbij de indruk gewekt wordt van een complete suite. Veel elementen, zoals dissonanten en syncopen, worden weggelaten - de suggestie voldoet.

In de cellosuites, evenals in de vioolpartita's, wordt duidelijk hoezeer Bach bekend was met het idioom en de technische mogelijkheden van het instrument. Bovendien was Bach met de cellosuites - voor zover bekend - de eerste die ooit muziek schreef voor de cello solo.

Orgelmuziek

Toch wordt Bach vaak in eerste instantie geassocieerd met orgelmuziek. En geen wonder: al tijdens zijn leven was Bach schrikbarend beroemd als organist. Zijn orgel improvisaties waren de 'talk of the town', maar ook was hij fenomenaal in zijn voetenwerk: Bach was met zijn voeten sneller op het pedaal, dan menig organist met zijn handen op het klavier!

In 1754, vier jaar na het overlijden van Bach, publiceerden zijn (beroemdste?) zoon Carl Philipp Emanuel en Johann Friedrich Agricola (een leerling van Bach) een necrologie. Dit was de eerste postuum geschreven levensbeschrijving over Bach met een korte overzichtslijst van zijn composities. Hierin lezen wij:

"So lange als man uns nichts als die bloße Möglichkeit des Daseyns noch besserer Organisten und Clavieristen entgegen setzen kann; wird man uns nicht verdenken können, wenn wir kühn genug sind, immer noch zu behaupten, daß unser Bach der stärkste Orgel- und Clavierspieler gewesen sey, den man jemals gehabt hat."

"Zolang men ons alleen de zuiver theoretische mogelijkheid kan geven van het bestaan van nog betere organisten en klavecijnisten, zal men het ons niet kwalijk nemen dat wij, als wij zo vrij mogen zijn, nog steeds beweren dat onze Bach de grootste orgel- en klavecimbelspeler was die men ooit heeft gekend."

Sonate a 2 Clav. e Pedal

Rond 1727 schreef Bach de zes triosonates voor orgel (BWV 525-530). Bach was inmiddels Kantor aan de Thomaskirche te Leipzig. In Leipzig was het muzikale milieu veel meer gericht op de kerkmuziek dan in Köthen en hier stortte Bach zich dan ook weer helemaal op het orgel.

In de periode dat Bach werkzaam was geweest in Weimar (1708-1717) had hij een zeer persoonlijke compositiestijl ontwikkeld, met name in zijn orgelwerken. Dit was mogelijk geweest door de liberale houding van zijn werkgever hertog Wilhelm Ernst tegenover de nieuwe vormen van kerkmuziek.

Met deze ontwikkeling in Bachs schrijven blies hij de Duitse orgelmuziek nieuw leven in. Dat was wel nodig, omdat in de loop van de zeventiende eeuw de 'vrije' orgelmuziek (muziek die niet

bedoeld was als koorbegeleiding) zijn originaliteit grotendeels verloren had. Aan het begin van de achttiende eeuw waren de prelude en de fuga nagenoeg de enige vormen die iets van hun levendigheid hadden behouden en die veel geschreven en uitgevoerd werden. Met Bach sloeg de orgelmuziek een andere weg in.

Italiaanse stijl

Belangrijke inspiratiebron hierbij was de vroegbarokke Italiaanse muziek. Deze muziek was die in die dagen veel gehoord in Europa. Te denken valt aan de orgel- en klavecimbelwerken van Girolamo Frescobaldi. Ook waren veel Italiaanse componisten en musici, zoals Biagio Marini, werkzaam aan Duitse hoven en kregen veel Duitse componisten hun scholing in Italië (zo studeerde Heinrich Schütz bij Giovanni Gabrieli in Venetië)

De invloed van de Italiaanse muziek op de muzikale ontwikkelingen in Noord-Europa was onmiskenbaar. Ook op (de orgelcomposities van) Bach had deze Italiaanse muziek een blijvend effect.

De vorm van de Italiaanse trio sonata was de meest populaire, misschien zelfs wel de centrale muzikale vorm van instrumentale muziek in de barok. Een triosonate is een compositie voor twee gelijkwaardige melodie-instrumenten (doorgaans twee violen, maar ook wel twee fluiten, of viool en fluit) en basso continuo. Dit genre bereikte zijn hoogtepunt in de triosonates van Arcangelo Corelli.

En ook Bach schreef triosonates. Een aantal schreef hij voor de gebruikelijke bezetting, twee fluiten of violen met klavecimbelbegeleiding. Maar ook zijn er zes sonates overgeleverd a 2 Clav. e Pedal. Er is lang gedacht dat Bach met deze aanwijzing het twee-manuël klavecimbel met pedaal voor ogen had. Tegenwoordig is echter duidelijk dat hier het orgel wordt bedoeld. Vanwege hun strikte driestemmigheid door het gebruik van twee klavieren en pedaal gaan deze sonates door het leven als triosonates.

Volgens Bachs eerste biograaf, Johann Nikolaus Forkel, schreef Bach deze triosonates als studiemateriaal voor zijn oudste zoon, Wilhelm Friedemann om zich im Pedalstudio zu habilitieren. Ze zijn het vroegste voorbeeld van kamermuziek voor het orgel.

Deze triosonates voor orgel zijn gemodelleerd naar de Italiaanse trio sonata, niet alleen vanwege de drie contrasterende delen (langzaam - snel - langzaam), maar ook vanwege de deels kamermuziek-achtige transparante structuur van de polyfone stijl.

Minke Hylarides

1998